

Bijlage

Protestants-christelijk Nederland

De kaart van protestants-christelijk Nederland is zeker zo gecompliceerd als die van de Balkan. De versnippering is zo oud als de breuk met de kerk van Rome zelf, maar de belangrijkste tegenstelling dateert uit de vorige eeuw. De *Nederlandse Hervormde kerk* werd in 1816, na de Franse tijd, gecreëerd door de overheid. Zij bleef aan de overheid gebonden via "de zilveren koorde": een traktement dat de overheid aan de predikanten betaalde, en een door de overheid opgelegd algemeen reglement, dat voorzorg in een hiërarchische bestuursorganisatie. Op lokaal niveau betekende het centraal gezag weinig en werd de dienst uitgemaakt door plaatselijke notabelen. Dat had tot gevolg dat de kerk theologisch geen eenheid vormde. In "verlichte" regio's stelden de plaatselijke machthebbers vrijzinnige predikanten aan over de veelal traditioneel-rechtzinnige "eenvoudige gelovigen"; elders bleef de kerk orthodox. Al direct werd er in rechtzinnige kring geklaagd dat de kerk afweek van de rechte leer. De ontevredenen noemden zich "gereformeerd", zoals de kerk genoemd werd vóór de komst der Fransen. In 1834 reeds scheidde een aantal "eenvoudige gelovigen" zich af, maar tot een grote scheuring in de kerk kwam het pas aan het eind van de eeuw. In de loop van de negentiende eeuw werd de moderne hervormde theologie steeds vrijzinniger. Verscheidene theologen ontkenden de goddelijkheid van Christus. Zij ontkenden dat hij de enige verlosser van het zondig mensengeslacht was en aanvaardden hem nog slechts als een voorbeeldig goed en deugdzaam mens. Het verzet tegen de moderne theologie nam tegelijkertijd echter ook toe en de rechtzinnigen slaagden erin de modernen in het defensief te dringen. Een deel van de rechtzinnige dissidenten richtte onder leiding van Abraham Kuyper in 1892 de *Gereformeerde Kerken in Nederland* op. Hierbij voegde zich een deel dergenen die in 1834 van de hervormde kerk waren afgescheiden. De andere afgescheidenen stichtten onder de naam *Christelijke Gereformeerde Kerk* een eigen kerkgenootschap. De gereformeerde kerken onderscheidden zich van de hervormde kerk doordat zij financieel niet op de overheid stonden en doordat zij de besluiten van de Dordtse synode van 1618-1619 aanvaardden. Dit hield in dat ze een niet-hiërarchische kerkorde hadden, waarbij de plaatselijke gemeenten bestuurlijk autonoom waren, en dat ze de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Dordtse Leerregels en de Heidelbergse Catechismus, "de drie formulieren van enigheid", handhaafden, drie geschriften waarin de volgens hen enig juiste interpretatie van de Heilige Schrift gegeven werd en waarin een aantal "dwaalleren" bestreden werd.

De leden van de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Christelijke Gerefom-

meerde Kerk waren politiek georiënteerd op de ARP, zij het dat in sommige ultra-orthodoxe christelijk-gereformeerde gemeenten de (in 1918 opgerichte) Staatskundig-Gereformeerde Partij (SGP) de voorkeur genoot. Een kleine 10 procent van de Nederlandse bevolking sloot zich aan bij de Gereformeerde Kerken in Nederland, zodat deze verreweg het grootste protestants-christelijke kerkgenootschap buiten de hervormde kerk werden. In 1926 deed zich binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland een geruchtmakend conflict voor over de toelaatbaarheid van de opvatting dat de slang in het bijbelboek Genesis niet letterlijk tot Eva gesproken heeft. Degenen die vonden dat deze opvatting toelaatbaar was, scheidden zich af en vormden de *Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband*. Veel leden van dit kleine kerkgenootschap, onder wie ds. J.J. Buskes, oriënteerden zich op de pacifistische Christelijk-Democratisch Unie (CDU), die in 1946 opging in de pvda. Het kerkgenootschap zelf sloot zich in hetzelfde jaar aan bij de hervormde kerk. Vanaf 1944 scheurde zich een groter deel van de Gereformeerde Kerken in Nederland af bij de *Vrijmaking*. De aanleiding voor de Vrijmaking was een conflict over de doopformule. In dit conflict schorste de synode, het hoogste bestuursorgaan van de Gereformeerde Kerken in Nederland, de theoloog K. Schilder, die zich vervolgens "vrijmaakte" en verscheidene gelovigen meekreeg. De vrijgemaakten richtten de Gereformeerde Kerken in Nederland opnieuw op. Ze weigerden een andere naam aan te nemen, omdat ze meenden dat zij gereformeerd gebleven waren, en de synode het rechte pad verlaten had. Voor de post plaatsten ze tussen haakjes achter de naam van hun kerkgenootschap: "onderhoudende artikel 31" – het artikel uit de Nederlandse Geloofsbelijdenis dat de inzet van het conflict was geweest. Later werd deze toevoeging vervangen door "vrijgemaakt". De andere Gereformeerde Kerken in Nederland kregen de toevoeging "synodaal", omdat zij zich bij het oordeel van de synode hadden neergelegd. De vrijgemaakten richtten na 1944 een eigen mini-zuil op, met een eigen politieke partij: het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV). Een aantal vrijgemaakten bleef in de ARP, hoewel de vrijgemaakten de synodalen kerkelijk bijzonder hard bestreden. De vrijgemaakten waren rechtlijniger dan de synodalen. Zij legden grote nadruk op het zuiver houden van de kerk – héél het leven moest in overeenstemming zijn met Schrift en Belijdenis en wanneer ontdekt werd dat dit niet het geval was, moest het kwaad "uitgezuiverd" worden – terwijl de synodalen na de Tweede Wereldoorlog steeds milder werden. Van de vrijgemaakten scheidden zich na een conflict over de vraag of de vrijgemaakte kerk de enige ware kerk was, in 1967 de *Nederlands-gereformeerden* af, die zich eveneens van hen onderscheidden door een grotere gematigdheid. De Nederlands-gereformeerden, tot wie onder anderen Bert de Vries behoort, zijn politiek voor een deel op het CDA georiënteerd.

Ook binnen de hervormde kerk zijn theologische conflicten blijven bestaan. In de jaren 1860 ontstond *De Confessioneele Vereeniging*, die, zoals de naam aangeeft, de klassieke belijdenisgeschriften van 1619 aanvaardde. Ook Kuyper was hierin aanvankelijk actief. Toen Kuyper vertrok hadden de confessionelen al aanzienlijke successen geboekt. In verscheidene gemeenten hadden ze de macht, en het algemeen reglement van de hervormde kerk was grondig herzien, waardoor de lokale kerkeraden gedemocratiseerd – en dus onafhankelijk van de lokale, veelal vrijzinnige, elite – waren. Door het vertrek van Kuyper werden de rechtzinnige stromin-

gen echter verzwakt. Ze hielden weliswaar in veel gemeenten een overwicht, maar slaagden er niet in greep te krijgen op de kerk als geheel. Na 1945 ontstond er aan de top van de kerk een zekere consensus en ging de confessionele stroming op de rechtervleugel deel uitmaken van een brede midden-orthodoxie, die, vaak moeizaam, de eenheid wist te bewaren en het de synode mogelijk maakte de samenleving te verblijden met herderlijke boodschappen. De confessionele stroming is politiek op het CDA georiënteerd; vóór de oprichting van het CDA waren de confessionelen op de CHU georiënteerd.

De grote dissidente stroming binnen de hervormde kerk is de *Gereformeerde Bond*. Dit uiterst rechtzinnige en conservatieve gezelschap, dat in 1906 werd opgericht, beschouwt de kerk als "ziek" en acht een zinvolle dialoog met de andere stromingen niet mogelijk. De "bonders" oriënteerden zich politiek vóór de oprichting van het CDA vooral op de ARP en de SGP; een enkeling was actief in de CHU. Veel antirevolutionaire en christelijk-historische bonders, onder wie oud-AR-leider W. Aantjes en oud-minister C.P. van Dijk (CHU), zijn lid geworden van het CDA. Anderen hebben de stap naar het CDA niet willen maken en zijn bij de Reformatorisch Politieke Federatie (RPF) terechtgekomen, die in 1976 werd opgericht door ontevreden christelijk-historischen en antirevolutionairen.

Naast de hervormde en gereformeerde hoofdstromen is er in Nederland nog een groot aantal vrijzinnige en ultra-orthodoxe kerkgenootschappen. Deze zijn voor de geschiedenis van het CDA van weinig belang. De vrijzinnigen (luthersen, remonstranten, doopsgezinden etc.) zijn meestal niet op de christelijke en christen-democratische partijen georiënteerd; de ultra-orthodoxen (Gereformeerde Kerken onder het Kruis, Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Amerika etc.) voelen zich verbonden met de SGP of zijn volstrekt a-politiek. Ten slotte zijn in Nederland, evenals in de Verenigde Staten en Latijns-Amerika, evangelische opwekkingsbewegingen in opkomst. Deze zijn in hoge mate anti-rationeel en a-politiek. Voorzover de aanhangers van deze bewegingen in ons land zich politiek oriënteren, komen ze meestal bij de RPF terecht.